

LİBERAL-ÇOĞULCU KÜLTÜREL İNCELEMELER

ANLAYIŞI

İRFAN ERDOĞAN

1980'lerle birlikte hızla artan bir şekilde anayol kitle iletişim kuramları toplumu serbest rekabetteki gruplar ve karşılıklı çıkarlar karışımı olarak görmeye devam ettiler. Medya örgütleri devletten, siyasal partilerden ve örgütlü baskı gruplarından özerklik kazanmış örgütsel sistemler olarak tanımlanmaya devam edildi. Medyanın kontrolü, medya profesyonellerine önemli ölçüde özgürlük veren özerk yönetici elitin elinde olduğu düşüncesi güçlendi. Aktif izleyici kavramı yerini "tv önünde çoğulcu çözümleme yapan özgür ve bağımsız izleyici" teziyle gelen ve aktif izleyicili tezini yineleyen liberal-çoğulcu görüş aldı: Öz aynı kalırken özün hakkındaki imaj yeni söylemlerle post-modern duruma uyarlandı. Medya kuruluşlarıyla izleyiciler arasında simetrik bir ilişki olduğu varsayıldı: İzleyiciler medyayı kendi arzu ve tutumlarına göre manipüle edebilirler, çünkü izleyiciler "toplumun çoğulcu değerlerine" sahiptirler; bu değerler onların "uyma, katılma veya reddetmesini" mümkün kılarlar. Bu görüşün klasik savuncularınının (McQuail, Blumler ve

Halloran) geleneği, yerini “liberal-çoğulcular içine bütünleşmiş biçimde, devam etti.

Ana akım kültürel kuramlar ve incelemeler genellikle kültürel antropolojinin ve sosyolojinin etkisinde gelişmiştir. Bu gelişim 1970’lerde ve sonrasında semiyotik ve yapısalcı yönelimin istilasıyla dönüşüme uğramıştır. Kültürde liberal-çoğulcu gelenek kendini “ana yoldan” ayırmış ve “eleştirel okul” olduğu iddiasına girmiştir. Örneğin, bu yeni geleneğin Amerika’daki temsilcisi Grossberg’e göre (1993:1) kültürel yaklaşımdaki değişim kültürel incelemelerin yayılma derecesinde olmaktadır: Yayılma ırksal-azınlık, uluslar, gelenekler ve disiplinler boyu olmaktadır. Kültürel inceleme pozisyonlarını ayıran çizgiler, yoğunluklarını ve görünürlüklerini değiştirmektedir. Liberal çoğulcu kültürel incelemeler ABD, Avustralya ve Avrupa’da yaygınlaşmış ve kapitalist düzenin dünyadaki “bağımlıları” bu eğilimi Asya ve Afrika’da kopyalamışlardır.

1980’lerden beri Marksist yönelimli okulun etkileriyle kültürel incelemelerde liberal çoğulcu gelenek önemli bir yer almaya başladı. Çoğulculuk ve serbest akım tezleri yoğun bir biçimde yeniden işlenmeye başlandı. Çoğulculuk ideolojisi ile gelen liberal okul sosyal güç farklılığını, yapıyı ve sosyal sistemi büyük ölçüde "etki" dışında bıraktı. İdeoloji kullanıldığında oldukça çelişkili bir biçimde kullanıldı: Fiske,

Grossberg, McQuail ve benzerlerinin yaklaşımına göre, insanlar sosyalizasyon sürecinden geçerek (işte, okulda, evde, arkadaş ve diğer grup ortamlarında) oluşurlar. Yani kişinin oluşmasında ideolojinin rolü vardır. Fakat, televizyonu izleyip anlamlandırmaya gelince, kişi birden bire hernasılsa ideolojiden sıyrılıyor ve özgür iradesiyle, kendi özneliğiyle Fiske'nin semiyotik demokrasisinin çoğulcu mesajlarının çoğulcu anlamlarının çoğulcu insanı oluyor. Bu durum, ciddi bir çelişkidir.

Fiske ve Grossberg 1980'lerde hem aktif izleyici tezinin direnişi olarak niteleyebileceğimiz liberal çoğulcu kültürel analizi hem de kitle iletişiminde Postmodernizmi getirenlerin önde gelenleri oldular. Fiske ve Grossberg'in direniş tezi kültürel emperyalizm tezinin anti-tezidir: Kültürel emperyalizm tezi, izleyicinin ideolojiden kendini özgür kıldığı aktif seçiciliği ve bireysel anlam vermesi nedeniyle geçersiz olur. Yani, kültürel emperyalizm karakteriyle yüklü mesajın yükü, izleyicinin aktifliğiyle gelen aktif direnişiyle anlamını yitirir. Bu bağlamda, Fiske'nin "polysemy" kavramı, medya mesajının tek hegemonyacı bir anlam taşımadığı, birçok anlam taşıdığını ifade eder. Çoğu kültürel incelemelr kuramcılarını gibi, Fiske ve benzerlerine göre, izleyiciler egemen kültüre karşı karşı gelme, direnme ve yıkmaya yeteneğine sahiptir. Miller ve Philo (2001) ve birçoklarının

belirttiği gibi, Fiske ve benzerlerinin sundukları direniş anlayışı ve direniş açıklaması öensiz, sudan, yüzeyde, geçersiz ve anlamsız açıklamalardır. Benzer şekilde Gitlin (1991), Fiske ve benzerlerinin çoklu yorumlama, göstergebilimsel tersine çevirme, zevk, öfke, sürtüşme, uyuşma ve homurdanma gibi kavramlarla açıkladığı “direnme” anlayışını anlamsız bulur.

Fiske, metinleri, “anlam verme için mücadele sitesi” olarak görür. Bir metin biçiminden geçerek çalışan egemen ideoloji farklı konumdaki izleyiciler tarafından direnilebilir, kaçınılabilir veya çeşitli ölçüde üzerinde pazarlık-yapılabilir (Fiske, 1987:40,41,312). Örneğin, Fiske Dallas televizyon serisinin çeşitli kültürdeki izleyicileri farklı anlam vermesi nedeniyle, kültürel çeşitlilik teşviki yaptığını belirterek hem liberal çoğulculuk ideolojisini destekler hem de kültürel ve ekonomik emperyalizmi reddeder. Pazarlık-yapma, müzakere veya uyuşma aslında, güç ilişkileri içinde olur ve güçsüzün çok fazla vazgeçmesiyle sonuçlanan bir çözüme ulaşır. Bu nedenle de, Fiske’nin ve benzerlerinin özgürlükçü çoğulculuk görüşü dengesiz güç ilişkileri içinde anlamını yitirir.

Fiske (1987) televizyonu “anlamaların ve zevklerin taşıyıcısı /teşvikçisi”, dolayısıyla kültürün ajanı/öznesi olarak görür.^[1] Kitap boyu tartıştığımız gibi, “insan davranışını

anlamak” var olanın ne olduğunu betimleme veya anlamsal çözümlene içine sıkıştırıldığında, bilimsel girişimin ilk seviyelerinde kalmaz; zaten araştırmacının istediği ve araştırmacıdan istenen budur. Davranışların nedenine, bireye ve dile atfedilen nedenler ötesine giderek, eğilmek, toplumsal-yapısal nedenlere (ekonomik, siyasal, kültürel, güç ve çıkar ilişkilerine) eğilmek gerektirir ki, bu yapılmamıştır ve yapılmaz.

Aslında, egemen ve karşıt ideolojinin üretilmesi izleyicinin ne kendi özgür anlam üretimi denen üretimle olur; ne yönetici sınıfların ideolojik pratikleri tek televizyonla kısıtlıdır, ne de izleyiciler bu pratiklerle ilk kez karşılaşmaktadırlar. İletişim bir yaşam koşulunun günlük ilişkilerdeki ve sembolisel temsillerdeki anlatımıdır. İletişim bu koşulun hem kendi içindeki hem de diğer koşullarla ilişkilerini ve sonucu anlatır. Bu ilişkileri belirleyen üretim biçimleri tarafından belirlenmiştir ve insanın günlük egemenlik ve mücadelesi iletişimle yürütülebilir. Örgütlü yer ve zamanı da içeren koşullardaki egemenlik ve mücadelede izleyicilerin aktifliği, “özgür bireyin herkes ve her şeyden bağımsızlığının ve özerk seçeneğinin” aktifliği değildir. İzleyicinin egemen-kodları izleyici istediği şekilde yorumlayacağı için (yeniden-anlamlandırması nedeniyle), egemen ideolojinin, mesaj ve amacın önemi ortadan kalkmaz. Ayrıca, izleyicinin yorumu,

gerçek anlamıyla, milyonlar arasında kendi özgürlüğünün ve özneliliğinin ifadesi olamaz. Özne olarak görünen anlamlar var olan anlamlar yelpazesi içine düşer. Yoktan var edilen veya eşsiz bir anlamı ifade edemez. Yaşanan koşullardaki yeknesaklık veya ikili zıtlık veya alternatif bolluğu belli yer ve zamandaki egemenlik ve mücadele yapısının göstergesidir. Çoğulcu anlamlandırma veya izleyicinin kendi anlamını kendinin çıkarması kesinlikle ne izleyicinin yaşam koşulunun ötesinde, ne üstünde, ne de o koşuldaki egemenlik ve mücadelelerin ideolojik anlamlandırmalarının dışındadır. Aktif denilen izleyicinin aktif ve özgürce yaptığı anlamlandırma, egemenlik ve mücadelenin düşünselinin o insandan geçerek ifade edilmesi, böylece egemenlik ve mücadelenin yeniden üretilmesidir. Aktif izleyici bunu, bilinçli veya sahte bilinç dediğimiz kendi sömürsüne arzuya katılmasıyla yapabilir. Bu “eğlence pratikleri” denen faaliyetler olabilir. Bunları “sadece zevk için seyrediyorum, zevkle, rahatlayarak katılıyorum” demesi özneliliği ve eşsizliği anlatmaz. Bu anlamlandırma örgütlü haber ideolojisinin egemen yapısının amacına paralel veya karşı-okuma biçimlerinden biri olabilir. Farklı okuma, izleyicinin egemene direndiğini anlatmayabilir.

Egemen ideoloji sadece birbiriyle tümüyle uyum içindeki öğeleri içermez. Egemen ideoloji içinde, o ideolojinin

materyal temeliyle uyumsuz veya o ideolojinin bazı öğeleriyle çatışan karaktere sahip öğeler olabilir. Fakat önemli olan o öğenin egemen yapı için görevselliğidir. Bu nedenle kapitalist ideoloji hem deneyime dayanan deneyci bilimsellik ve rasyonellik taşır, hem de birçok metafizik değerler ve açıklamalarla doludur. Egemenin konuştuğu egemenlik diliyle halkın konuştuğu dil arasında fark vardır: Her iki dil de egemen yapı ve ideoloji için görevseldir. Egemenlik egemenin diliyle geliştirilirken, aynı egemenlik teşvik ettiği cehaletin diliyle egemenlik altındakileri oldukları gibi tutarak ve egemenliğin gereklerine göre olmaları gerektiği gibi yönlendirerek sürdürülür. Dolayısıyla, geriye, aktif izleyici, çoğulcu ve semiyotik demokrasi gibi açıklamalara dönersek, bunların da aslında egemenliği meşrulaştıran ve olduğundan farklı gösteren anlatımlar olduğunu görürüz. Dünya ne “metindir” ne de “metinle” ve “televizyon önünde mücadele” ile dönmektedir. Dünyayı ve dünyasını yapan insandır ve bunu da üretim ilişkileriyle yapar. Yapış tarzının (kültürün) anlamı da, öncelikle “metinde” değil, yapış şeklinin kendisinde gizlidir (Erdoğan, 2002).

Ayrıntı için bkz: öteki Kuram (2010)

^[1] Ajan kavramı bir görevi/işini/amacı “yerine getiren” özne demektir.